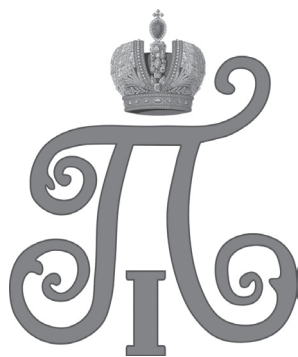


Михаил Востришев

Руският Хамлет

Трагичната съдба на

Павел I



Издателство
 ПАРИТЕТ

РУСКИЯТ ХАМЛЕТ

ТРАГИЧНАТА СЪДБА НА ПАВЕЛ I

Автор Михаил Востришев

Превод Горанка Цветкова

Издателство „Паритет“, 240 стр.

Павел I, най-противоречивият руски самодържец, оклеветена и трагична фигура, се възкачва на трона едва на 42-годишна възраст и царува само пет години. Неговото царуване, бурно и ярко, се превръща във важен крайъгълен камък в историята на Русия. Велик магистър на Малтийския орден, поклонник на пруския император Фридрих, той умира при трагични обстоятелства в резултат на заговор, в който е замесен собственият му син – Александър. Едни наричат Павел I тиранин, други го смятат за глупак, а трети не пропускат да отбележат особено изостреното му чувство за справедливост, заради което го наричат „Руският Хамлет“. Кой всъщност е бил най-непредсказуемият руски император? Книгата на Михаил Востришев, основана на реални исторически факти, пресъздава многостранния портрет на най-загадъчния и мистериозен руски император, останал напълно неразбран както от съвременниците си, така и от потомците.

За поръчки на книги от сайта
www.paritetbf.com – 20% отстъпка.

Всички права са защитени. Никаква част от тази книга не може да бъде възпроизведена в каквато и да е форма без писменото разрешение на притежателя на авторските права.

ISBN 978-619-153-537-8



Съдържание

Детски години	5
Престолонаследник	13
Верният приятел – съпругата	29
Мъка и ново щастие	37
Пътешествие из Европа	51
Гатчински отшелник	56
Военни баталии и придворни интриги	68
Смъртта на императрицата	83
Дочакал!	112
Начало на царуването	134
Кой е той?	151
Противно на майка си	157
Началото на новия век	180
Цареубийство	183
Послеслов	207
Анекдоти и легенди	208
Основни събития от живота на император Павел I Петрович по дати	224
Личности от близкото обкръжение на Павел I и държавници от предишното управление на Русия, които той държи далеч от себе си?	227



Портрет на руския император Павел I.
Художник Владимир Боровиковски.
Музей на Академията на изкуствата, Санкт Петербург



Детски години

На 21 август 1745 година в Санкт Петербург наследникът на руския престол, великият княз Петър Фьодорович, се жени за великата княгиня Екатерина Алексеевна, родена като принцеса София Августа Фредерика фон Анхалт-Цербст. Едва девет години по-късно, на 20 септември 1754-та, Екатерина ражда първото си дете. Бабата, императрица Елисавета Петровна, взема бебето от майката и го нарича Павел – баща ѝ е Петър Велики и тя иска да казва на внука си Павел, защото Божиите апостоли Петър и Павел винаги са един до друг. Радост обзела целия двор – от сега нататък дворцовите преврати щели да приключат, нямало да се пролива кръв, когато дойдело време за смяна на старата императрица, на престола щял да седне нейният племенник Петър Фьодорович, после неговият син Павел Петрович. Само великата княгиня Екатерина Алексеевна се задушавала от мъка – тя виждала сина си само за кратко, крадешком. Майката с ужас научавала, че бавачките и дойките повиват детето ѝ до препотпяване, хранят го като за угояване, кланят му се ниско и го плашат с приказки за призраци и таласъми.

В продължение на половин година, преди началото на Великия пост през 1755-а, дворцовите празненства по случай рождението на бъдещия император не стихвали. Героят на тържествата пък през повечето време се намирал в покоите на Елисавета Петровна, обкръжен от нейните грижи и любов. Много години по-късно негоду-



Великият княз Петър Федорович
и великата княгиня Екатерина Алексеевна,
художник Георг Кристоф Грут, 1740 г.

ванието на майката, че синът ѝ бил отнет от нея още първите дни, не било забравено, и тя си спомняла, че „детето било буквално задушавано от прекалени грижи“.

„Държели го в изключително гореща стая, във фланелени пелени, в люлка, увита с кожи от черни лисици. Завивали го с ватирано атлазено одеяло, върху което постилали друго одеяло от розово кадифе, подплатено с кожи от черни лисици. Впоследствие самата аз го видях много пъти в това състояние. По лицето и цялото му тяло се стичаше пот, поради което, когато поотрасна, и най-малкото въздушно течение го простудяваше и разболяваше. Освен това той беше заобиколен от множество стари жени, лишени от всякакъв разум, които с неуместното си усърдие му причиняваха несравнимо повече физическо и нравствено зло отколкото добро.“

Майката трябвало да разпитва тайно прислугата на императрицата за собственото си дете. Едва в самия край на царуването на Елисавета Петровна ѝ позволили да го вижда веднъж седмично. Бащата пък, великият княз Петър Фьодорович, винаги бил безразличен и към съпругата си, и към сина си. Родената на 9 декември 1757 година велика княгиня Анна, сестра на Павел Петрович, също била „завладяна“ от Елисавета Петровна от първите си дни. Прекомерната загриженост на императрицата за момиченцето обаче не му било от полза и имала печален резултат – шестнадесет месеца по-късно Анна починала. Отстраняването от собствените ѝ деца и принудителното безделие развили у Екатерина Алексеевна честолюбиви мечти за политическо поприще. Тя започнала да бленува за руската корона, заела се със своето образование и посвещавала прекалено много време на трудния за усвояване руски език.

Великият княз Павел Петрович, от раждането си нервно дете, лишено от майчина обич и бащино прия-

телство, растял в ненормални условия. Многобройните слуги, които се въртели около него, не могли да заместят родителите и със своето престараване и лицемерие само дразнели момчето. Той растял уплашен; тропнела ли се вратата, се криел под масата. Въпреки това в докладните си записки лейбмедикът¹ Павел Кондоиди уверявал императрицата, че „прескъпото здраве на благоверния наш господар, великия княз Павел Петрович... е всецяло благополучно“.

Когато великият княз станал на пет, възпитанието му било поверено на бившия пълномощник на Версайския двор, церемониалмайстора Фьодор Бехтерев (починал през 1761 година). Той наредил Павел Петрович да бъде обличан като възрастен – с кафтан и перука, и се заловил да го ограмотява. Повтаряли на момчето, че за неговото поведение и успехи в учението се разпространява специален вестник, затова трябвало много да се старае, за да не се излага пред кралските дворове на Европа.

На 29 юни 1760 година получилият начални познания велик княз се сдобил с нов главен възпитател – генерал-поручик граф Никита Панин (1718–1783), от когото се очаквало да даде на момчето по-задълбочено образование. Той бил добър, леко ленив, просветен велможа, който, за разлика от повечето придворни благородници, горещо обичал Русия. Дълги години Панин изпълнявал дипломатическа служба в чужбина, където бил преуспял в изучаването на науките и елегантните маниери, освен това бил честен и независим човек, благодарение на което можел да се отнася към своя възпитаник без предубеждение.

¹ Придворно звание и медицинска длъжност; лекар или консултант (лекар, участващ в консилиум) на някого от царския дом. Също така в Русия имали почетен пожизнен доктор и почетен хоф-медик. – Бел. прев.

Първата работа на Никита Иванович била – въпреки сълзите на великия княз – да отстрани от него многобройните бавачки и прочие слуги – хора неграмотни, завистливи и фалшиво ласкателни. Следващата стъпка била възпитаникът да бъде приучен на общуване в средата на придворни дами и кавалери. За целта те били канени при Павел Петрович на вечери, танци и забавления. Макар Панин категорично да забранявал най-любимото забавление на великия княз – да кара лакеите да маршируват из стаята.

В записка относно възпитанието на своя подопечен, която била одобрена от императрица Елисавета Петровна, Панин посочва:

„Според моето скромно разбиране в настоящото нежно детство на негово императорско височество трябва да се побърза най-паче с изучаването на закона, с обграждането му с добри нрави, с нравоучителното му просвещение с извисяващи мисли и разсъждения, за което са особено полезни математическите понятия, понеже те, прециствайки разсъдъка, най-силно приучват към основите на истината, нежели всички други основи на разума. Но за да не се изнуряват или обременяват нежните органи на негово императорско височество с непремерена прибързаност, е нужно всичко да бъде умерено през годините и спрямо дадените му способности, така че отначало всички обучения да бъдат не чрез пряка наука, а повече чрез наставления. Същото важи и за всички останали – както за необходимите, така и за украсяващите ума – любопитни науки и знания. И понеже историята е справедливо почитана като най-доброто ръководство за ония, които са родени за общо благополучие, тя заслужава специално място в това възпитание, и ученето ѝ трябва да започне, без да се губи време, с целенасочени кратки и разбираеми съчинения, за предпочитане за собственото отечество...“

По-нататък Панин предлага най-напред великият княз да бъде учен на изящна реч, „за да не свикне негово височество да употребява гнусни наречия и думи“, на френски и немски език, на танци, рисуване и „кавалерийски екзерсизи, които по днешному се наричат конен спорт“.

Елисавета Петровна умира на 25 декември 1761-ва, когато Павел Петрович кара осмата си година. Той излязъл от заточението в стаите на баба си и очаквал майчина любов. Уви, майка му била отвикнала от сина си. Според волята на императрицата на трона се възкачил нейният племенник, бащата на Павел Петрович Петър III. Най-сетне се сбъднали мечтите на Екатерина Алексеевна – тя станала съпруга на всемогъщия руски монарх. Уви, нейното положение в двора не се подобрило много, тъй като мъжът ѝ открито я презирал. Ненапрасно обаче неговата лукава женичка вече шестнадесета година живеела в Русия – тя добре знаела на кого принадлежи реалната власт в тази страна и умеела да влиза под кожата на силните в света.

Петър III, сякаш нарочно, правел всичко възможно, за да разпалва неприязънта на своите поданици. Правел гримаси в храмовете, превърнал царския дворец в кръчма, заобиколил се с празни хорица и с чужденци, които живеели не според Православието, а според Лутер. Хитроумността му стигнала само дотам, да хвърли кокал на дворяните – на 18 февруари 1862 година се появил манифест, който отменил тяхната задължителна военна служба. След това, на 21 февруари, новият император подписа най-хуманния указ на XVIII век – за ликвидиране на Тайната канцелария² с нейните всекидневни доноси, изтезания и екзекуции. Последвалите по-късно укази и за-

² Първата секретна служба в руската история. Тя се наричала „руска инквизиция“ и дори онези, които отказвали да пият за здравето на монарха, попадали под нейната юрисдикция. – Бел. прев.

поведи обаче, особено насочените срещу православно духовенство, предизвикали вече не възторг, а ропот.

Господарят се посрамил напълно, когато без видима причина подарил на Прусия земи, завладени с руска кръв. Не на последно място в натрупания гняв на руските му поданици било пренебрежителното отношение към съпругата и сина му. Въпреки че по природа Петър III не бил зъл човек, по-скоро бил даже добър, характерът му бил опетнен от лекомисленото отношение към живота и към служенето на държавата. Веднъж, когато синът му попаднал пред погледа му, императорът дори го целунал. При това казал: „От него след време ще излезе добър малчуган. Нека засега остане под предишния надзор, но скоро ще дам друго разпореждане и ще се постарая той да получи друго, по-добро възпитание, военно вместо женско“.

Не успял...



*ПАВЕЛЪ
ГОСУДАРЬ ЦЕСАРЕВИЧЪ
НАСЛЕДНИКЪ*



*ПЕТРОВИЧЪ
И ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ
РОССІЙСКИЙ*

Павел Петрович, суверен, наследник и велик княз



Престолонаследник

Когато Петър III пиянствал в Ораниенбаум и Петерхоф, гвардията, обидена от него, го свалила и провъзгласила за самодържица Екатерина Алексеевна, която омайвала с обещания привилегированите петербургски полкове. В знаменателния ден 28 юни 1762 година тя излязла на балкона на Зимния дворец, държейки за ръка наследника царевич Павел Петрович, сякаш давайки да се разбере, че вече няма нужда да се гадае кой ще управлява с нея и след нея. Екатерина Алексеевна, начело на гвардейските войски, веднага се отправила към Петерхоф, където сваленият император се забавлявал, оставил Сената „с пълна довереност да пази отечеството, народа и сина му“.

Виждайки военната сила, Петър III безропотно се отказал от престола, бил задържан под стража и затворен в крепостта Ропша. Там няколко дни по-късно тайно и без шум го удушили. На народа пък съобщили, че бившият император бил „изпаднал в прежесточа колика“ (коремни болки), от което издъхнал. Разбира се, до придворните и дори до малолетния Павел Петрович скоро достигнали слуховете за истинските подробности за смъртта на баща му. Между сина и майката легнала първата невидима сянка, която наложила отпечатък върху всичките им по-нататъшни взаимоотношения. На 31 юли 1764 година Беранже, шарже д'афер на Франция, докладвал от Русия на херцог Праслин подробности за опасните наклонности на деветгодишния велик княз – той „попитал един от ка-

мердинерите защо баща му е бил убит и защо майка му е качена на принадлежащия по право на него престол“. При това момчето добавило, че „когато порасне, ще поиска сметка за всичко това“. „Това дете си позволява подобни изявления твърде често и за тях, разбира се, е било докладвано на императрицата“, допълва дипломатът. Въпреки че младата императрица, плаха пред Панин, не се месела във възпитанието на сина си, тя настояла да се възложи на доктор Круз да проучи нервното здраве на наследника. Ориентирайки се по множеството стари медицински термини в неговите бележки, може да се каже с увереност, че великият княз е страдал от нервни пристъпи от раждането си.

Коронацията на Екатерина II се състояла в Москва на 22 септември 1862 година, а на 1 октомври Павел Петрович се разболял сериозно и животът му бил в опасност повече от седмица. През всичките тези дни майката не се отделяла и на крачка от сина си, страхувайки се може би не толкова за него, колкото за себе си. Тя чувствала, че мнозина виждат в нея самодържица само заради наследника. Освен това се носели слухове, че тя първо е убила съпруга си, а сега се е заела и със сина си. В крайна сметка обаче Павел Петрович станал от леглото. В чест на оздравяването му в Москва били организирани весели тържества, положили основите на Павловската болница и отсекли медал с профила на престолонаследника и надпис: „Освободен от болестта, той мисли за болните“.

След възцаряването на майка му обучението на наследника станало по-интензивно и по-обширно. Ясна характеристика на неговия главен възпитател и методите на възпитание дава княз Петър Вяземски:

„Възпитателят на младия велик княз – Панин, оставяйки изцяло дипломат и министър на външните работи, не само се ръководеше от руските стремежи и начала

в областта на политиката, но беше чист руснак от глава до пети. Неговият ум бе изпълнен с народните, историческите и литературните предания. Нищо, свързано с Русия, не му беше чуждо или безразлично. Ето защо той обичаше своята страна не с хладноватата любов, не с користния и егоистичен инстинкт на човек, заемащ видно място и обичащ отечеството си, защото обича властта – той обичаше Русия с оная пламенна и животворна преданост, която е възможна само когато човек е привързан към своята родина с всички връзки, с цялото сродство, пораждащи общност на интереси и симпатии; общност, в която се изливат в една и съща любов миналото, настоящето и бъдещето на отечеството. Само тогава човек може да обича и да служи добре на своята страна и народа си, като в същото време съзнава техните недостатъци, странности и пороци и се бори срещу тях с всичките си сили и всички средства, с които разполага. Всяка друга любов е любов сялапа, безплодна, безразсъдна и дори пагубна.

Колкото до възпитанието на младия княз, може да се отбележи, че...

1. Той бе възпитан в обществена и умствена среда, може би не съвсем според възрастта му, но във всеки случай в среда, способна да развие ума му, да просветли душата му и да му даде сериозна практическа и напълно национална насока, запознаваща го с най-добрите хора в страната, поставяща го в съпрекосновение с всички дарования и прочути таланти на епохата. С една дума, в среда, способна да го привърже към всички нравствени сили на страната, в която той един ден ще бъде господар.

Разговорите, които се водеха на масата при него и в негово присъствие, може би бяха неуместни и твърде ексцентрични, но като цяло бяха поучителни и привлекателни.